

ONAXON JABBOROVA, ZUXRA UMAROVA

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA
“TARBIYA” FANINI O'QITISH
METODIKASI**

373
9-11

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

ONAXON JABBOROVA, ZUXRA UMAROVA

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA
"TARBIYA" FANINI O'QITISH
METODIKASI**

13724/16

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

«ZEBO PRINT»
TOSHKENT – 2022

UO'K: 373.159.9
K BK: 74ya00

MUNDARIJA

Mazkur o'quv qo'llanma oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga mo'ljallangan bo'lib, unda "Tarbiya" yangi fanini o'qitishning nazariy, didaktik va amaliy asoslari yoritilgan. O'quv qo'llamada o'qitishning kredit-modulli tizimi talablari va o'quv materiallarini tayyorlashning xalqaro baholash dasturlari qoidalariga asoslanilgan.

O'quv qo'llamadan amaliy faoliyatdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilari, o'qituvchilar, pedagog xodimlar, murabbiylar va ilmiy-tadqiqot ishlari bilan shug'ullanuvchilar ham foydalanishi mumkin.

Mazkur o'quv qo'llanma fan bo'yicha ilk bor yaratildi va unda kamchiliklar bo'lsa tuzatib foydalaniladi degan umiddamiz.

Mas'ul muharrir:

Shukurullo Mardonov – pedagogika fanlari doktori, professor.

Taqrizchi:

Safo Matchonov – pedagogika fanlari doktori, professor,

Didora Pulatova – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

1-MODUL: "TARBIYA" FANINI O'QITISH METODIKASINING NAZARIY ASOSLARI	4
1-mavzu: "Tarbiya" fani va unga oid me'yoriy hujjatlar	4
2-mavzu: "Tarbiya" fani manbalari	10
3-mavzu: Milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasi	16
4-mavzu: Tarbiyada milliy g'oya asoslari	21
5-mavzu: Tarbiyaning asosiy tamoyillari va metodlari	26
2-MODUL: "TARBIYA" FANINI O'QITISH METODLARI DIDAKTIKASI	32
6-mavzu: Boshlang'ich sinflarda "Tarbiya" fanini o'qitish	32
7-mavzu: "Tarbiya" fanini o'qitishning noan'anaviy shakllari	38
8-mavzu: "Tarbiya" fanini o'qitishning masofaviy ta'lim shakli	44
9-mavzu: "Tarbiya" fanini o'qitishning inklyuziv ta'lim shakli	50
10-mavzu: "Tarbiya" fanini o'qitishning elektron-modulli shakli	55
3-MODUL: "TARBIYA" FANINI O'QITISH METODIKASI AMALIYOTI	61
11-mavzu: "Tarbiya" fanini o'qitishning amaliy asoslari	61
12-mavzu: "Tarbiya" fanini o'qitishning amaliy shakllari	66
13-mavzu: "Tarbiya" fanini o'qitish amaliyotini takomillashtirish yo'llari	72
Amaliy mashg'ulotlar uchun mavzular	76
Mustaqil ta'lim uchun mavzular va topshiriqlar	108
Glossariy	109
Tarbiya eitiладigan adabiyotlar	111

1-MODUL: "TARBIYA" FANINI O'QITISH METODIKASINING NAZARIY ASOSLARI

1-MAVZU: "TARBIYA" FANI VA UNGA OID ME'YORIY HUJJATLAR

Reja:

1. Tarbiya nazariyasining umumiy xususiyatlari
2. "Tarbiya" fani asoslari
3. "Tarbiya" fanini o'qitish zaruriyati

Tayanch tushunchalar:

Tarbiya, nazariya, fan, asos, me'yori, hujjat, o'qitish, zaruriyat, qaror, bilim, ko'nikma, uquv, kompetensiya, amaliyot.

Tarbiya nazariyasining umumiy xususiyatlari. "Pedagogika" fanining asoslaridan biri tarbiya masalasidir.

Tarbiya-shaxsda muayyan jismoniy, aqliy, ruhiy, axloqiy va ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayondir.¹ Insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida qo'llaniladigan chora-tadbirlar majmuasi tarbiyani tashkil qiladi. Tarbiya insonning insonligini ta'minlaydigan eng qadimiy va abadiy qadriyatdir. Tarbiyasiz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo'la olmaydi. Chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar tarbiya tufayligina bir avloddan boshqa avlodga o'tadi.

Pedagogik adabiyotlarda "tarbiya" atamasi keng va tor ma'nolarda qo'llaniladi.² *Keng ma'noda* tarbiya inson shaxsini shakllantirishga, uning jamiyat ishlab chiqarishi va ijtimoiy, madaniy, ma'rifiy hayotida faol ishtirok etishini ta'minlashga qaratilgan barcha ta'sirlar, tadbirlar, harakatlilar va in'itishlar yig'indisini anglatadi. Bunday tushunishda tarbiya faqat oila, maktab, bolalar va yoshlar tashkilotlarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlarni emas, balki butun ijtimoiy tuzum, uning yetakchi g'oyalari va san'atining barcha turlarini o'z ichiga oladi.

Shuningdek, keng ma'nodagi tarbiya tushunchasi ichiga ta'lim va ma'lumot ham kiradi.

Tor ma'noda tarbiya shaxsning jismoniy rivoji, dunyoqarashi, ma'naviy-axloqiy qiyofasi va estetik didi o'stirilishiga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni anglatadi. Bunda oila va tarbiyaviy muassasalar hamda jamoat tashkilotlari tarbiya ishini amalga oshiradi. Ta'lim va ma'lumot olish tor ma'nodagi tarbiya tushunchasi ichiga kirmaydi. Lekin har qanday tarbiya ta'lim bilan chambarchas bog'liq holdagina mavjud bo'ladi. Chunki, ta'lim va ma'lumot olish jarayonida shaxsning faqat bilimi ko'payibgina qolmay, balki, axloqiy-ma'naviy sifatlari qaror topishi ham tezlashadi.

Tarbiya har qanday jamiyat va har qanday mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Yosh avlodning, umuman, jamiyat a'zolarining tarbiyasi bilan yetarliicha shug'ullanmagan mamlakat turg'unlik va inqirozga uchraydi. Negaki, o'sishi va rivojlanishi uchun har qanday jamiyatda ham moddiy va ma'naviy boyliklar qatorida tarbiya ham rivojlanib boradi.

Tarbiya nazariyasining umumiy xususiyatlari quyidagilar bilan belgilanadi:

- tarbiyaning nazariy asoslari;
- tarbiya didaktikasi;
- tarbiya amaliyoti.

Mazkur masalalar tarbiya nazariyasining negizi sifatida O'zbekistonda ta'sis etilgan yangi "Tarbiya" fani asoslarini tashkil etadi. Shu sababli jamiyatda tarbiyaning o'rni, ahamiyati va amaliyoti odamlar tomonidan yetarli darajada idrok etilmogda. Mazkur masala bo'yicha bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari nazariy bilim, kasbiy ko'nikma va amaliy kompetensiyalar bilan qurollanishi kerak.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy tayyorlashda yangi fan "Tarbiya" asoslari bo'yicha maqsadli bilim berish, tarbiyaning yangi metodlari va texnologiyalari bilan qurollanirish dolzarb bo'lib turibdi. Shu sababli mazkur yangi tipdagi elektron-modulli darslikning materiallariga diqqat qilish tavsiya etiladi.

"Tarbiya" fani asoslari. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan 2020 yilda o'zbek "Pedagogika" fani tarixida ilk bor "Tarbiya" yangi fani ishlab chiqildi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 6 iyuldagi 422-sonli "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Tarbiya" fanini bosqichma-bosqich

¹ Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 8-Том. –Т., 2004. 270–6-ет

² Бордовская Н., Ренн А. Педагогика. –Санкт-Петербург, 2001. –С.32

amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori qabul qilindi va mazkur Qaror bilan "Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilari uchun "Tarbiya" fani Kontsepsiyasi" tasdiqlandi. Qarorga binoan "Tarbiya" fani amaldagi quyidagi fanlarni qo'shish hisobiga tashkil etildi:

1) boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan "Odobnoma" va "Vatan tuyg'usi" o'quv fanlari;

2) yuqori sinflarda o'qitiladigan "Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslar" hamda "Dunyo dinlari tarixi" o'quv fanlari.

Buning natijasida yangi fan shakllantirildi. Ushbu "Tarbiya" fanining metodologik asoslarini quyidagilar tashkil etadi:

- ta'lim-tarbiyaga oid me'yoriy hujjatlar;
- tarbiya asoslari va manbalari;
- tarbiya qonuniyatlari, metodlari va texnologiyalari;
- tarbiyaning amaliy masalalari.

Aynan mazkur asoslar o'quv fanining negizini tashkil etadi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari bu asoslarni talab darajasida o'zlashtirishi kerak. Aks holda, ularning mazkur fan metodikasi bo'yicha kasbiy tayyorgarligi talab darajasida bo'lmaydi. Shuningdek, qaror bilan 2021-2022 o'quv yilidan boshlab "Tarbiya" fani bo'yicha pedagog kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi.

"Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilari uchun "Tarbiya" fani Kontsepsiyasi"ga ko'ra, mazkur faning *umumiy asoslarini* quyidagilar tashkil etadi:

- huquqiy asoslar;
- tashkiliy asoslar;
- ilmiy-metodik asoslar.

Bunda *huquqiy asoslar* ta'lim-tarbiyaga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlardan iborat, *tashkiliy asoslar* fanni umumta'lim maktablarida, jumladan, boshlang'ich ta'limda talab darajasida o'qitishni va *ilmiy-metodik asoslar* esa faning metodologiyasini anglatadi.

Qarorga ko'ra, "Tarbiya" fanining *asosiy tamoyillarini* quyidagilar tashkil etadi:

- a) milliy va umuminsoniy qadriyatlarining ustuvorligi;
- b) ongli vatanparvarlik ruhini rivojlantirish;
- v) fanga oid zamonaviy ilmiy-tadqiqotlarga asoslanish;
- g) ochiqlik va shaffoflik;

d) tarbiya sohasiga oid tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish;

e) tarbiya sohasiga doir siyosatni amalga oshirishda ishtirok etuvchi davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va hususiy sektor faoliyatining muvofiqligi hamda mutanosibliigi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining fanga oid bu tamoyillarini chuqur o'zlashtirishi taqozo etiladi. Shu sababli oliy pedagogik ta'lim jaryonida, tarbiyaviy tadbirlarda va mustaqil ta'lim izlanishlarida ana shu tamoyillarni o'zlashtirish, faoliyatda qo'llash ko'nikmasiga ega bo'lish hamda kasbiy faoliyatda ularga amal qilish kompetentsiyasini egallash dolzarb masalalardan biridir. Buning uchun har bir talabning individual shug'ullanishi, Ustozlar bilan hamkorlikda faol ishlashi va tarbiya tamoyillarining hayotdagi ifodasini o'rganib borishi taqozo etiladi. Bunda oliy ta'lim muassasalarining imkoniyatlari, ta'lim jaryonining sharoitlari va faoliyatning amaliy samaradorligidan oqilona foydalanish kerak. Har bir talabning mazkur fan tamoyillarini, asoslarini va istiqbolli maqsad-muddaolarini o'zlashtirishi kasbiy tayyorgarlikning negizlaridan biri hisoblanadi.

"Tarbiya" fanni o'qitish zaruriyati. O'zbekiston ta'lim tizimida, jumladan, oliy ta'lim jaryonida "Tarbiya" fani asoslarini zamonaviy talablar asosida o'qitish va o'rganish zaruriyat hisoblanadi. Shu jihatdan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mazkur fanni o'zlashtirish va uni o'qitishning metodikasini o'rganish zaruriyati quyidagilar bilan belgilanadi:

- faning asoslarini chuqur bilish;
- fanni o'qitishning ilg'or va zamonaviy pedagogik, innovation hamda axborot texnologiyalarini egallash;
- tarbiya masalasiga doir ilmiy-tadqiqotlarni o'rganib borish;
- inson va jamiyat hayotida tarbiyaning tutgan o'rini to'liq idrok etish;
- fan vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalash metodlari va texnologiyalarini bilish;
- fanni o'qitish bo'yicha individual pedagogik tajribaga ega bo'lish.

Mazkur fanni o'rganish zaruriyati ilmiy, metodologik va amaliy jihatdan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun kasbiy talablardan hisoblanadi. Chunki bu fan gumanitar fanlar ichida tarbiya jaryonini tashkil etish, uni amalga oshirish va samaradorligini o'rganib borish ishlarini muvofiqlashtiradi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida "Milliy o'quv dasturi" talablariga asosan o'qitiladigan fanlar aniq, tabiiy va gumanitar fanlar turkumiga ajratiladi. Shu jihatdan umumiy o'rta ta'lim maktablari, ayniqsa, boshlang'ich ta'limda tarbiyaning mazmuni nisbatan o'zgaradi. Unga ko'ra, quyidagicha yondashuv amalga kiritilishi mo'ljallanmoqda:

A) *aniq fanlar*: Matematika va uning takibiga kiruvchi fanlarni o'qitish vositasida o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirish bilan tarbiya jarayoni amalga oshiriladi;

B) *tabiiy fanlar*: Boshlang'ich ta'limda "Atrofimizdagi olam", "Tabiatshunoslik"(Science) fanlarini o'qitish vositasida o'quvchilarning mustaqil qarashlari, xohish va istaklarini to'g'ri tarbiyalash amalga oshiriladi;

V) *gumanitar fanlar*: "Tarbiya", "Ona tili va o'qish", "Musiqqa", "Jismoniy tarbiya", "Tasviriy san'at" fanlarini o'qitish vositasida o'quvchilarning aqliy, jismoniy va estetik tarbiyasi amalga oshiriladi.

E'tibor berilsa, bundan keyin boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayoni umumta'lim fanlarini o'qitish jarayonida amalga oshiriladi. Shu sababli bunday tarbiya jarayonini muvofiqlashtirib borish "Tarbiya" fani zimmasiga yuklanadi.

Bundan tashqari, boshlang'ich sinflarda ishtirok etishda estetik, aqliy va jismoniy rivojlanishni nazarda tutuvchi tarbiyaviy tadbirlar maqsadli o'tkaziladi, shuningdek, bayramlar va tantanalar vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarning ijtimoiy tarbiyasi amalga oshiriladi. Bu jarayonni tashkil etish va amalga oshirish ishlari "Tarbiya" fani vositasida amalga oshiriladi, unda mazkur fan o'quvchisi va Sinf rahbari mas'ul hisoblanadi.

Bularning barchasi bo'lajak boshlang'ich sinf o'quvchilarning oliy pedagogik ta'lim jarayonida "Tarbiya" fanini o'qitish zaruriyati, uning asoslarini o'zlashtirish va o'zlashtirilgan ko'nikmalarni amaliyotda qo'llay olish ko'nikmalarini egallashi taqozo etiladi. Shu sababli "Boshlang'ich ta'limda "Tarbiya" fanini o'qitish metodikasi" o'quv fani bo'yicha o'zlashtiriladigan nazariy bilim, didaktik ko'nikma va amaliy kompetensiyalar bo'lajak boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun birlamchi talablar hisoblanadi. Bugungi kunda mazkur bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni shakllantirish, ularni talabalarda tarkib toptirish va talabalarni kasbiy yo'naltirish masalalari ushbu fan vositasida amalga oshirilishi ishlari tashkil etilmogda. Kelgusida ushbu fanni o'zlashtirish natijalari bo'yicha bo'lajak boshlang'ich sinf

o'quvchilarning kompetensiya darajasini aniqlash monitoringi o'rnatiladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'quvchilari oliy pedagogik ta'lim jarayonida "Tarbiya" fani bo'yicha quyidagi *malakalar*ga ega bo'lishi taqozo etiladi:

a) fan asoslari bo'yicha nazariy-kasbiy bilimni bo'lish;

b) fanni o'qitish metodikasi bo'yicha ko'nikmaga ega bo'lish;

v) fan vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilari tarbiyalash kompetensiyasini egallashi.

Mazkur masalalar oliy pedagogik ta'lim jarayonida o'zlashtirilishi taqozo etiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning tarbiya jarayoni muhim pedagogik masalalardan biri bo'lib, unda o'quvchi hozirgi talablarni hisobga olishi kerak. Shu jihatdan yuqorida ta'kidlangan Qarorda belgilanganidek, "Tarbiya" fanini o'qitishda quyidagilarga e'tibor berish va ularni o'zlashtirish zaruriyat hisoblanadi:

- davlat ta'lim standartlari talablari asosida o'quvchilar tomonidan o'qib-axloq, bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarning to'liq o'zlashtirilishiga erishish;

- o'quvchilarda mustaqil va erkin fikrlashni hamda ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish;

- o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash va global tafakkur yuritish kompetensiyasini shakllantirish;

- umumta'lim fanlarini o'qitishning printsiplari yangi metodologiyasi asosida tarbiyaning uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash.

Bularning barchasi bo'lajak boshlang'ich sinf o'quvchilari tomonidan to'liq o'zlashtirilishi lozim.

Shunday qilib "Tarbiya" fani va unga oid me'yoriy hujjatlar oliy pedagogik ta'lim jarayonida talab darajasida o'zlashtirilishi taqozo etiladi.

Mustahkamlash uchun savollar va topshiriq:

1. Tarbiya nazariyasining umumiy xususiyatlari deganda nimani tushunasiz?

2. "Tarbiya" fani asoslarini nimalar tashkil qiladi?

3. "Tarbiya" fanini o'qitish zaruriyati nimalardan iborat?

4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 6 iyulda qabul qilingan Qarorini o'rganing. [//www.ziyoue.uz](http://www.ziyoue.uz).

2-MAVZU: "TARBIYA" FANI MANBALARI

Reja:

1. O'zbek Pedagogikasi tarixida tarbiyaga oid yondashuvlar
2. Jahon xalqlari pedagogikasida tarbiya masalalari
3. "Tarbiya" fanining ilmiy-tadqiqot metodlari

Tayanch tushunchalar:

Tarbiya, fan, manba, pedagogika, tarix, yondashuv, jahon, xalqlar, masala, bilim, tadqiqot, metod, ko'nikma.

O'zbek Pedagogikasi tarixida tarbiyaga oid yondashuvlar.

"Tarbiya" fani manbalari va ularni o'rganish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi uchun zaruriyat hisoblanadi. Bu borada o'zbek pedagogikasi tarixida tarbiyaga oid muhim yondashuvlar bayon qilingan. Mazkur o'rinda namuna sifatida ularning eng muhimlariga e'tiboringizni tortamiz.

"Avesto" kitobida yosh avlodni Ezgu niyatli, Ezgu fikrli va Ezgu faoliyat(amali) shaxslar sifatida voyaga yetkazish alohida ta'kidlangan.³ Keyinchalik bu pedagogik tamoyillar jahon xalqlari tarbiya jarayonida qabul qilingan. Misol uchun, bu tamoyillar milliy pedagogikamizdan tashqari XIX asrda Germaniya pedagogikasida asosiy tamoyillar sifatida belgilangan.⁴ Shu sababli mazkur tamoyillar hozirgi zamon tarbiya jarayonida ham amaliyotga tatbiq etilmoqda. Masalan, yangi milliy g'oyamizning ikkinchi tamoyili *Ezgulikdir.*⁵

Qur'oni karimda va *Hadisi shariflarda* yoshlarni E'tiqodli, Yaxshilik va Yomonlikni farqlash ruhida tarbiyalash ta'limi berilgan. Buning natijasida VIII asrdan boshlab to hozirgi kunga qadar Pedagogika fanimizda mazkur tamoyillar tarbiyaning asoslaridan biri bo'lib kelmoqda. Chunki e'tiqodli, yaxshilik va yomonlikni farqlovchi shaxs insonparvar, xalqparvar va vatanparvar kishi sifatida faoliyat yuritadi.

³ Avesto. – Toshkent, 2001.

⁴ Карант: 3. Фрейд. Менинг Зардуштим. – Тошкент, 2006

⁵ Мирзиев Ш.М. Инсонпарварлик, эзгулик ва бунёдкорлик – миллий ғоимизнинг пойдеворидир. – Тошкент, 2021.

XI asr mutafakkiri *Yusuf Xos Hojib* "Qutadg'u bilig" asarida yoshlarni Adolatli, Qanoatli va Bilimli qilib voyaga yetkazish metodologiyasini asoslab bergan. Uning yozishicha, bunday fazilatlarga ega inson eng yetuk hisoblanadi.

Sohibqiron *Amir Temur* "Tuzuklar" asarida shaxsni jittimoiy tarbiyalash masalasini talqin qilgan va bunda shaxsda murosaa (kompromiss) fazilatini shakllantirish lozimligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, yetuk shaxs do'stu dushman bilan murosaa qiladi. Do'stga murosaa qilish tushunarli, lekin dushmaniga murosaa qilish qanday bo'ladi? Dushman bilan murosaa qilish shaxsning aqliy va axloqiy yetukligini bildiradi.

Alisher Navoiy "Hamsa" asarida bir qator komil insonlar timsofini tavsiflab bergan. Misol uchun, "Farhod va Shirin" dostonida Farhodni 9 yoshida komil inson bo'lib yetishganini va buning uchun u eng yetuk Ustozlardan saboq olganligini tasvirlaydi. Shirin esa o'z davrining eng axloqiy, aqliy va estetik yetuk kishi sifatida taqdim etiladi. Ular bunday komillikka yoshligida olgan tarbiyalari tufayli yetishgan.

Jadid mutafakkiri *Mahmudxo'ja Behbudiy* "Padarkush" pedagogik drammasida bilim olmagan bolaning padarkush bo'lib yetishini tasvirlab bergan. Chunki bilim tarbiyaning ilmiy va nazariy asosi hisoblanadi.

Kelirib chiqqan manbalardan ma'lum bo'ladiki, tarbiya jarayonida shaxsda bir talay fazilatlar, tamoyillar va g'oyalarni shakllantirish lozim bo'ladi. Har qanday tarbiya jarayonida bu pedagogik metosga tayjlanadi.

Jahon xalqlari pedagogikasida tarbiya masalalari. Jahon xalqlari pedagogikasida bir qator tarbiyaga oid tajribalar shakllantirilgan. Mazkur o'rinda ularning eng muhimlariga diqqatingizni tortamiz.

Chech pedagogi *Yan Amos Komenskiy* "Buyuk didaktika" asarida yosh avlodni o'qitish vositasida tarbiyalashni asoslab bergan. Bunda o'quv fanlarini o'qitish jarayoni shaxsning aqliy, axloqiy va estetik tuyg'ularini shakllantirishga, shaxsni hayotga tayyorlashga asosiy e'tibor qaratiladi.

Fransuz pedagogi *Jan Jak Russo* "Emil" asarida oila tarbiyasi masalasini talqin qilib bergan. Uning fikricha, oilada bola tarbiyasi bilan oilaning eng yetuk a'zosi shug'ullanishi kerak. Pedagog bu borada onalarning tarbiyaviy o'rini alohida ta'kidlaydi va Emil ismi onaning o'z farzandini qanday tarbiyalaganligini, bu bu ayol "Kundaliklar" tuib borganligini ko'rsatib beradi. Shu ma'noda tarbiya ishi

bilan shug'ullanuvchi shaxsning Kundaliklari bo'lishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Shved pedagogi *Logan Genrix Pistolosi* "Erudiga maktablar" asarida yoshlarni ijtimoiy tarbiyalash va bunda ularni savodxon qilish masalasiga alohida tayanish lozimligini asoslab bergan. Hozirgi kunda butun dunyo xalqlarida amalda bo'lgan savodxonlikni Alifbedan boshlash tizimini aynan Pistolosi asoslab bergan.

AQSH pedagoglari, masalan Jon Jems, tarbiyada pragmatizm, ya'ni tarbiyaning amaliy natijalarini ustuvor qo'yishadi. Unga ko'ra, shaxsga kelgusi faoliyatida zarur bo'lgan bilim, fazilatlar va ko'nikmalar shakllantirilishi kerak.

Mazkur masalalardan ma'lum bo'ladiki, jahon xalqlari pedagogik tajribasida ko'p hollarda tarbiyaning amaliy jihatlari e'tibor qaratiladi. Bugungi kunda ham bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari ana shu tajribalarni o'rganishi, o'zlashtirishi va amaliy faoliyatda qo'llay olishi taqozo etiladi. Shu sababli mazkur "Boshlang'ich ta'limda "Tarbiya" fanini o'qitish metodikasi" o'quv fani vositasida jahon xalqlari pedagogikasining tarbiyaga oid tajribalarini o'rganish masalasi va uning metodikasini ishlab chiqish dolzarb bo'lib turibdi. Chunki hozirgi zamon xalqaro ta'lim dasturlari va talablari aynan Yevropa, Osiyo va Amerika qit'alarida yashovchi xalqlarning pedagogik tajribalariga asosan ishlab chiqilgan. Masalan, Sharq xalqlari pedagogikasidan Ustoz-shogird tajribasi butun dunyo xalqlari tarbiya jarayoniga tadbiq etilgan.

"Tarbiya" fanining ilmiy-tadqiqot metodlari. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari kasbiy kompetensiyalarini o'zlashtirish jarayonida "Tarbiya" fanining ilmiy-tadqiqot metodlarini ham o'rganishi muhim ahamiyatga ega. Bu faning metodlari Pedagogika fanining metodlaridan olingan bo'lsa-da, biroq ular mazkur fan asosida kengroq ma'noda tushuniladi. Chunki tarbiya jarayonining xarakteri shuni taqozo etadi.

Mamalakatimizda ta'xis etilgan "Tarbiya" fanining eng asosiy ilmiy-tadqiqot metodlari quyidagilardan iborat:

- tarbiyaga oid pedagogik merosni o'rganish;
- tarbiyaga oid jahon xalqlari pedagogikasi tajribalarini o'zlashtirish;
- tarbiyaga oid me'yoriy hujjatlarni bilish;
- tarbiyachining o'z individual tarbiyaviy tajribasining bo'lishi.

Mazkur ilmiy-tadqiqot metodlari o'rganish, manbalarni o'zlashtirish va tajriba o'tkazish asoslarida o'rganiladi.

Bu metodlar pedagogik turkumdagi barcha fanlarda qo'llaniladi. Biroq ushbu metodlardan "Tarbiya" fani ilmiy-tadqiqot metodlarini belgilashda quyidagilarga alohida e'tibor beriladi:

a) tarbiyaga oid pedagogik meros o'rganilganda qadimdan kelayotgan tarbiya g'oyalari, usullari, tizimi va uni amalga oshirish yo'llariga alohida e'tibor beriladi;

b) tarbiyaga oid jahon xalqlari pedagogikasi tajribalarini o'zlashtirishda tarbiyaviy yondashuvlar, ularning amaliy tajribadan o'tganligi va bugungi kun talabalariga javob berishi masalalariga diqqat qilinadi;

v) tarbiyaga oid me'yoriy hujjatlarni o'zlashtirishda aynan tarbiya masalasiga yo'naltirilgan davlat standartlari, malaka talablari va murabbiy-o'qituvchilarga qo'yiladigan pedagogik talablarni o'rganish va ularga amal qilish masalalariga e'tibor beriladi;

g) tarbiyachining o'z individual tarbiyaviy tajribasiga ega bo'lish uchun talabaliq davridayoq tarbiya asoslari, metodologiyasi, didaktikasi va amaliyotini o'zlashtirish bilan pedagogik hamda malakaviy amaliyotlar davrida amaliy ko'nikmalar bilan qurollanishga diqqat qilinadi.

Bularning barchasi "Tarbiya" fanining ilmiy-tadqiqot metodlari bo'yicha bilim va ko'nikmaga ega bo'lish asoslari hisoblanadi. Shu jihatdan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishi taqozo etiladi:

- tarbiya asoslarini o'zlashtirishga qiziqish;
- bolaparvarlik sifatiga ega bo'lish;
- muntazam o'zi ustida ishlab borish;
- o'z tajribalarini ommalashtirish.

Bular oliy pedagogik ta'lim jarayonida pedagogik turkumdagi fanlarni o'qish, tarbiyaviy tadbirlarda ishtirok etish va mustaqil ta'lim mashg'ulotlari vositasida o'zlashtiriladi. Shu jihatdan hozirgi zamon talabalarining faol bo'lishi taqozo etiladi. Misol uchun, bugungi kun talabarlari zamonaviy texnik texnologiyalardan foydalanishni yaxshi bilishadi, ayni payda, ular bilim olish masalasida faollashishi kerak.

Mazkur ko'nikmalarni o'zlashtirishda hozirgi oliy pedagogik ta'lim jarayonida quyidagi mashg'ulotlarning turlari muhim ahamiyatga ega:

- amaliy mashg'ulotlar;
- mustaqil ta'lim mashg'ulotlari;

- o'quv jarayonida amalga oshiriladigan tarbiyaviy tadbirlar;
- auditoriyadan tashqari mashg'ulotlar.

Shu sababli oliy pedagogik ta'lim jarayonida mazkur mashg'ulotlarni tashkiliy etish va amalga oshirish tizimini ishlab chiqish zaruriyat bo'lib turibdi. Ayni paytda, amaliy va mustaqil ta'lim mashg'ulotlarining topshiriqlarini o'z vaqtida bajarish bilan ta'kidlangan ko'nikmalarni kutilgan darajada o'zlashtirish imkoniyati mavjud.

"Boshlang'ich ta'limda "Tarbiya" fanini o'qitish metodikasi" o'quv fanining ilmiy-tadqiqot metodlarini idrok etishda milliy va xalqparvarlik tamoyillariga asosiy e'tiborni qaratish lozim. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vaziri Sh. Shermatovning fikricha, bugungi kunda maktablarda amalga oshirilayotgan "tarbiya" jarayoni umumxalq xususiyatiga ega bo'lmogda".⁶ Buning ma'nosi shuki, umumta'lim maktablarda o'qitilayotgan "Tarbiya" fani umumxalq xususiyatiga, ya'ni xalqimizga xos bo'lgan fazilatlar, odatlar va turmush-tarzi madaniyati asolariga tayanishi lozim.

"Boshlang'ich ta'limda "Tarbiya" fanini o'qitish metodikasi"

fanining ilmiy-tadqiqot metodlarini shakllantirish va uni o'zlashtirish tizimlarini belgilashda quyidagilarga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- davlat ta'lim standartlari va malaka talablarida belgilangan vazifalarni birlamchi bilish;
- pedagogik tadqiqotlarda tajriba-sinovdan o'tgan metodlarni qabul qilish;
- innovatsion va integratsion xususiyatlarga ega yondashuvlarni ilmiy ishlamadan o'tkazgan tarzda ilmiy muomalaga kiritish;
- o'zining ilmiy maktabiga ega bo'lgan pedagoglarning individual tajribalarini amaliyot sifatida qabul qilish;
- milliy va umuminsoniy pedagogik qadriyatlarni tavsiflovchi g'oyalarga asoslanish.

Aynan bunday yondashuv ushbu fanining ilmiy-tadqiqot metodlarini belgilab olishda zamonaviylikni keltirib chiqaradi. Chunki bugungi kunda oliy pedagogik ta'lim jarayonida o'qitilayotgan pedagogik turkumdagi fanlarning umumiy va individual ilmiy-tadqiqot metodlari mavjud. Umuman bizning yondashuvimizga ko'ra, "Tarbiya"

fanining ilmiy-tadqiqot metodlari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishi shart.

Bularning barchasi bo'ljak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun muhim kasbiy kompetensiya hisoblanadi.

Mustahkamlash uchun savollar va topshiriq:

1. O'zbek pedagogikasi tarixida tarbiyaga oid yondashuvlar deganda nimalarni tushunasiz?
2. Jahon xalqlari pedagogikasida qanday tarbiyaga oid tajribalar mavjud?
3. "Tarbiya" fanining asosiy ilmiy-tadqiqot metodlarini nimalar tashkiliy etadi?
4. O'zbek pedagogika tarixida mavjud bo'lgan tarbiyaga oid yondashuvlarni konspekt qiling.

⁶ Шерматов Ш. Ижро интизоми — жойлардаги ислохотлар самарадорлигининг асосий омил. // "Дини Ўзбекистон" газетаси 2021 йил 19 июнь сони

3-MAVZU: MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLAR TARBIYASI

Reja:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash
2. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ongiga umuminsoniy qadriyatlarni singdirish
3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalanganlik darajasini baholash

Tayanch tushunchalar:

Milliylilik, umuminsoniylilik, tarbiya, qadriyat, sinf, o'quvchi, singdirish, tarbiyalash, baholash, bilim, ko'nikma.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev "Insonparvarlik, ezigulik va bunyodkorlik – milliy g'oyamizning asosiy poydevoridir" kitobida hozirgi zamon ta'lim jarayonida yosh avlodni *milliy qadriyatlar* asosida tarbiyalash vazifasini qo'ygan.

Milliy qadriyatlar – bu xalqimizning azaldan amal qilib kelayotgan fazilatlari, odatlari va turmush-tarzimining madaniy an'analari majmuidir. Shu ma'noda tarbiya jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarida quyidagi *fazilatlarni* shakllantirish taqozo etiladi:

- insonni qadrlash;
- Vatanni sevrish;
- o'zgalarni hurmat qilish;
- o'z manfaatlaridan o'zgalar manfaatlarini ustun qo'yish;
- mehnatsevarlik.

Bu fazilatlarni xalqimizning mintalitetiga, ya'ni tabiatiga singib ketgan. Har bir oilada ularga amal qilishga harakat qilinadi. Boshlang'ich sinf o'quvchisining asosiy vazifasi o'quvchilar ongiga ana shu fazilatlarni chuqurroq singdirishdan iborat.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini halqimizga xos bo'lgan quyidagi *odatlarni* singdirish taqozo etiladi:

- jamoa bo'lib yashash;
- qo'shnini hurmat qilish;

- yaxshilikni baham ko'rish;
- molparastlik va boylikka o'ch bo'lmaslik;
- halol mehnat evaziga yashash;
- biror kasb yoki hunarning egasi bo'lish.

Mazkur odatlar xalqimizning milliy tabiatiga mos ekanligini xorijlik mutafakkirlar ham e'tirof etadi. Misol uchun, buyuk qirg'iz yozuvchisi Chingiz Aytmatov "Qiyomat" asarida "o'zbeklarning odatlari turkiy xalqlar uchun Bobil vazifasini o'tagan", - deb yozadi. Ma'lumki, insoniyatning madaniylashuvi hozirgi Osiyoda mavjud bo'lgan Bobil nomi davlatdan boshlangan. Ya'ni insoniyat vahshiylik tuzumidan insoniylilik tuzumiga o'tgan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari xalqimizga xos bo'lgan quyidagi *madaniy turmush-tarz* an'analari bilan tanishtirilishi kerak:

- hamisha pok yurish, pok kiyinish va pokizalikka rioya qilish;
- multoijlarga moddiy va ma'naviy yordam berish;
- o'ziga ravo ko'rgan o'zgalarga ham ravo ko'rish;
- o'ziq-ovqatlarni birovlar bilan baham ko'rish;
- odamlarga yaxshi va yomon kunlarida bir xil munosabarda bo'lish;
- oilani muqaddas bilish.

Bu an'analar o'quvchilar ongini nafaqat ji'toiylashtiradi, balki ularda milliy ruhning tarkib topishida muhim o'rin tutadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy qadriyatlar asosida tarbiyalashda ana shu tayanchlarga asoslaniladi. Ayni paytda, mamlakatimizda yashayotgan 130 milat va elatlarning milliy qadriyatlariga ham hurmatda bo'lish ruhi o'quvchilarga singdiriladi. Chunki bu xalqlarning milliy qadriyatlari ham xalqimizning qadriyatlariga mos tushadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ongiga umuminsoniy qadriyatlarni singdirish. *Ong* – bu shaxsning miya organida yuzaga keladigan tushunchalari, fikrlari va odatlari majmuidir. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarining ongi pedagoglarimiz to'g'ri ta'kidlashganidek, yozilmagan oq qog'ozga o'xshaydi. Mazkur masala 7-11 yoshli o'quvchilar ongiga maqsadli va muddaoli qadriyatlarni shakllantirishni taqozo etadi. Bu borada *umuminsoniy qadriyatlar* ham muhim o'rin tutadi.

Umuminsoniy qadriyatlar – bu dunyoda yashovchi xalqlarning ijtimoiy asosidan o'tib o'zgalar tomonidan qabul qilingan yondashuvlar